

A NEVELÉS VÁLSÁGA A KÉT HÁBORÚBAN.

A Magyar Társadalomtudományi Társulatban állandósult szokás, hogy az évi közgyűlésen az elnök tart előadást. E hagyományt követem, amikor itt megszólalok, jóllehet nem is tartom magamat társadalomtudományi kérdésekben annyira szakértőnek, hogy itt szólanom jogot érezhetnék. Nem is joggal élek, hanem kötelességet teljesítek. Ez mentse azt is, hogy sok kiegészítésre szoruló, hézagos utalásokat terjesztek elő, nem valami kidolgozott tanulmányt.

Tárgyul azt választottam, amit az engem foglalkoztató kérdések közül ma a legidősebbnek tartok s ami egyúttal egészen közel van Társulatunk tárgyköréhez és mai feladataihoz is, úgy érteve a feladatokat, ahogyan az imént elnöki székfoglalóban megjelöltem.

* * *

I. A nevelés, mint a közösség élet jelensége, a maga egészében tárgya a társadalomtudománynak, a társadalomtudományi kutatás eredményeit pedig irányítóul kell vagy legalább is kellene használnunk a nevelésügy szervezésében. A nevelés legősibb alakja (primitív nevelés) az emberi közösségben örökké megvan; közösség egyáltalában nincs a nevelés valamilyen alakja nélkül.

A nevelésnek sok, különféle alakja fejlődött ki az emberiség élete folyamán, a közösség tudatosságának tisztulásával párhuzamosan. A párhuzamosság itt azt is jelenti, hogy a nevelői gondolkodás tisztulása, a nevelői tudatosság fejlődése a társadalom benső alakulásának egyik mozgatója. Csak érintem itt ezt a kölcsönösséget s pusztán utalok a történelemnek arra a tanulságára, hogy a nevelésnek minden fejlettebb alakja a közösségi tudat fejlődésének következménye avagy ha óvatosabban nem fejlődésről, hanem csak változásról beszélünk: a

nevelésről való közvélekedés módosulását a közösség állapotának módosulása idézi elő, a köznevelés határozott iránya pedig a közösség életében okoz változást. A neveléstörténetnek szak-szerű főkérdését éppen e párhuzamos változások kutatása tisztázhatná; ugyanezt a társadalom egyetemes történetében is egyik legfontosabb kérdésnek látom.

Különösen világos a nevelésnek és a közösség állapotának ez a kölcsönös hatása akkor, ha megfigyeljük valamely pillanatban a különböző társadalmi rétegek és a nevelés viszonyát, a nevelésnek egyidőben egymás mellett észlelhető, különböző fejlettségű alakjait. A közvetlen szemlélet megélesíti a múlt látását; megvilágítja: hogyan alakult az ösztönös nevelői tevékenységből az a követelmény, hogy mindenki tudatos nevelője legyen önmagának és embertársainak; hogyan alakult át az emberek minden szervezet nélkül, felelőtlenül, rendszertelenül folyó, legtöbbször öntudatlan alakítása sokféle szervből álló és rendkívül bonyolult köznevelési szervezetnek egyre rendszeresebb, felelősséggel végzett munkájává.

A történelem és a jelen megfigyelése egyaránt azt bizonyítja, hogy a nevelés szerepe a társadalomban, viszonya a közösség életének egyéb jelenségeihez kettős: a nevelés a társadalom alakulásának mozgatója, de egyszersmind ennek az alakulásnak eredménye is. Kétségtelen; hogy a nevelésnek nem volna értelme, ha nem élne a nevelőkben a növendékek és általok a társadalom alakításának, az alakulás segítésének a szándéka. De az is kétségtelen, hogy a nevelők minden jóakarata és erőlködése meddő, ha a végbement alakulásnak nekik akár tetsző, akár nem tetsző következményeit a további nevelésben alapul nem veszik, azaz a változott helyzethez nem alkalmazkodnak.

Nem tartozik most ide, ezért azt is csak érintem, hogy a nevelői gondolkodásnak egyik legnagyobb kérdése éppen az: mennyire tud a nevelés a társadalom életének mozgatója vagy éppen irányítója lenni s miben kell és szabad a változott viszonyokhoz alkalmazkodnia. Bizonyos, hogy mozgató is, mozgott is. A nevelést tehát társadalomtudományi kérdésnek kell látnia annak is, akit egyébként a nevelés ügye, nem érdekel.

Aki pedig csak a nevelés ügye iránt érdeklődik és ezt csak a neveléstudomány szempontjából tudja nézni, azt ez a szempont

egyenesen a társadalomtudományhoz vezeti. A nevelés: tudatos, azaz tudományosan végiggondolt, tervszerű, azaz elvi alapon kidolgozott rendszeres beavatkozás az egyesek és a közösség életébe; ez a fogalmi meghatározás az irányítást, az irányításra való törekvést követeli. Ki milyen irányt kíván, nem lehet csak ötlet, vagy kieszelés dolga, hanem annak helyességéről bizonyára már az elhatározása előtt meggyőződött. Minthogy pedig a nevelés fogalmában az is lényeges, hogy az egyeseket és a közösséget alakító hatások összefogása, mérlegelése, felhasználása a cél érdekében: természetes, hogy e hatások megismeréséhez, nem kevésbé azok értékeléséhez társadalomtudományi ismeretekre, a nevelés eltervezéséhez pedig saját közössége állapotának ismeretére is szüksége van mindenkinek, különösen a neveléstudomány szakemberének. A két tárgykör tehát kölcsönösen megköveteli egymást.

Ez a felfogásom nyugtat meg afelől, hogy ha itt a nevelés égető kérdéseiről beszélek, nem valami erőltetve idehurcolt kérdéssel töltetem az időt.

2. Annál kevésbé, mert a nevelés válságáról szólok. A válságos állapot pedig most, a már 28 éves világháború közepén nem csupán a nevelés sajátossága, hanem az egész nemzeté, sőt az egész emberiségé. Ma a nevelésen gondolkodó ember nem térhet ki az elől a kérdés elől: vajjon teljesítheti-e a nevelés az előbb említett irányító feladatát, azaz össze tudja-e fogni az embert — fejlődőt és kifejlettet — érő hatásokat, tud-e közöttük vezető lenni?! Egészen világos, hogy a nevelés sorsa ezen fordul meg. Ugyanígy állott előttem a kérdés 34 évvel ezelőtt,¹ már akkor is felettébb nyugtalanított, ma még sokkal inkább. Ha a nevelés válságban van, akkor ez azt jelenti, hogy a társadalom alakulásának ez a tényezője nem tudja teljesíteni a feladatát, gyengébb tehát a reménység az egyetemes válság elsimulására. Ezért ez a kérdés nem a nevelők magánügye, nem is csak a neveléstudomány szakembereinek kérdése, hanem elsősorban a társadalomtudományé és az ennek szakszerű megállapításait értékesítő művelődéspolitikáé, sőt nyilvánvalóan az ország, a nemzet sorsának a kérdése.

¹ *Imre S.*: A nevelés sorsa és a szocializmus, 1909. 2. kiadás 1920.

Talán nem felesleges itt megjegyezni, hogy válságon a következőkben mit értek. Rendszerint akkor beszélnek válságról, amikor valami nagyon nagy bajt látnak és a végleges rossztól félnek. Van ebben komoly igazság is, de a válságnak mégsem a nagy baj a lényege. Alapjában véve a válság nem egyéb, mint valamely folyamatnak éles fordulása: ahol válság van, ott valami fordulóban van s a fordulás vezethet jóra is, rosszra is. Kétségtelen azonban, hogy válságról szólva mindig a rossztól tartunk. Azért szükséges őszintén foglalkoznunk a válsággal, mert anélkül, hogy a jónak és a rossznak egyaránt meglévő lehetőségét felismerjük, semmit sem tehetünk a rossz elkerülésére, a jó bekövetkezésének megkönnyítésére. Válságos időben nem szabad csak sóhajtozni és várni, hogy bár már vége éspedig jó vége lenne, hanem meg is kell tenni mindent avégre, hogy a válság a lehetséges mértékig jóra forduljon.

A nevelés ma válságban van, mint egyesek tevékenysége, mert jóságának feltételei meginogtak, sőt részben el is tűntek. Már régóta válságban van a nevelés szervezete is; egyes szerveinek a szerepe bizonytalanná vált, a különböző szervek között nincs meg a kellő együttműködés, pedig enélkül az egyes intézmények és egyes nevelők munkája sem érheti el a célját. A nevelésről mint művelődéspolitikáról szintén azt kell mondanunk, hogy ez is válságban van, mert a nevelés természetében és a mai viszonyokban rejlő súlyos ellentétek miatt a művelődés hivatalos irányítása az egyes tényezők (állam, egyházak, politikai vezetők) részéről vagy rettenetesen merev, vagy ellentétes irányok között ingadozik; az egész országban egyáltalában nem egyöntetű.

Válságos a nevelés helyzete azért is, mert az ilyen időben minden szellemi tevékenységnek az embereit az elbátortalanodás fenyegeti. Minél mélyebb hatásra igyekeznek, minél mélyebbről kell, hogy kapja az erőt valamely tevékenység, annál személyesebb munkát kíván; tehát annál veszedelmesebb, ha az emberei elveszítik a bátorságukat, ha csökken vagy eloszlik a munkának a meggyőződés erejéből eredő frissesége, t. i. abból a meggyőződésből, hogy arra a munkára szükség van, eredményt lehet vele elérni, tehát érdemes egész lelket fordítani rá. Ez a bátortalanodás, lehangolódás különösen azokat lepi meg, akik távoli

eszményt szolgálnak, tehát nem elég csupán egy darabot a másik mellé tenniök, nem elég csak éppen a közvetlen lépésre gondolniuk. Aki az élete feladatát nem az apró, magános részletekben látja, hanem minden lépését távoli célhoz igazítja, azt könnyen megriasztja ilyenkor az élet mindennapi gondja; elburkolódik előtte a hosszú pályának távolibb részlete s valami lemondó hangulat lepi meg. Ez megy végbe most is a nevelők igen nagy részében és éppen a lelkesebbekben.

De van a válságnak ezzel ellentétes hatása is. Természetes jelenség, hogy éppen a tudatosan, hivatással dolgozó emberben ez a lemondás csak átmenet. Minél erősebb valakiben a hivatás érzése, minél tisztábban látja a maga választott tevékenységének egyetemes jelentőségét, annál inkább elhalkul benne a másféle embereknek az a gondolata, hogy «úgyis hiába!» és megerősödik a másik hang: «annál inkább!» A szellemi munka mai válságában nem tudom csak a rosszat látni. Gyakran tapasztalom, hogy a válság nevelőkben, orvosokban, bírásokban, katonákban, úgynevezett egyszerű, tanulatlan emberekben is felébresztette, megerősítette a hivatás érzését. Ez azt mondatja velök, hogy minél nagyobb akadály áll az útban, minél nehezebb eredményt érni el a munkájukkal, annál nagyobb szükség van rá.

Ezek a nehézségek ma nemcsak anyagiak; igen nagy mértékben az emberek érzületében rejlenek. Ez mutatja, hogy a nevelés kérdése ott van az egész életnek minden olyan pontján, ahol emberek erejére, munkájára, jóindulatára van szükség; Vagyis mindenütt. Ezért a nevelés gondolata mindenütt mellőzhetetlen; vétek bárhonnan is kihagyni és felületesség észre nem venni a nevelési elemet. A nevelők hivatása, a nevelés rendeltetése tehát egyetemes jelentőségű.

A nevelésnek az a rendeltetése, hogy az embereket olyanná alakítsa, amilyen emberekre a következő időben a nemzetnek szüksége lesz, amilyenné az egyeseknek saját érdekükben is lenniök kell. A társadalom életének minden jelensége az emberek minőségének következménye; mindennemű munka értéke, mindenféle esemény hatása az emberen fordul meg. Ha nagy veszedelem tör reánk, az embernek kell elviselnie; ha nagy nyereséghez jutunk, az embernek kell értékesítenie. Mindig az a legnagyobb kérdés: milyenek az emberek és mi-

lyenné alakulnak. A nevelésnek az a feladata, hogy megfelelő embereket adjon a társadalomnak, akik tudják a jövőt szolgálni; ha elestek, fel tudnak emelkedni és mást is fel tudnak emelni. Minthogy pedig az élet folyamatosan módosul, a nevelésnek lépésről-lépésre alkalmazkodnia kell. Ez nem nyers, lélek nélküli alkalmazkodás; nem azt jelenti, hogy szélkakas módjára mindegyre úgy forduljunk, ahogyan a szél fúj. Itt az a követelmény, hogy a nevelés az idők változásában megkeresse a maga eszményi rendeltetése érdekében szükséges tennivalókat.

A válság a nevelés terén mindig abban nyilatkozik, hogy nem tud helyesen alkalmazkodni, azaz nem tud a változásokhoz úgy idomulni, hogy ne báb és kihasznált eszköz legyen, hanem megtarthassa középponti szerepét vagy visszaszerezhesse.

Arról megint nem beszélek, hogy a nevelésnek ez a középponti szerepe megvolt-e valaha, vagy mikor miért nem volt meg. Csak kimondom, mert a neveléssel elméletileg is foglalkozó embernek nem lehet eltérnie attól, hogy a közösség életében a nevelésnek középponti hivatása van. Tagadhatatlan, hogy az emberek minőségének a szerepe ilyen középponti jelentőségű. A nevelés válsága tehát azt a kérdést veti fel: van-e erőnk az emberek minőségének tervszerű alakítására, művelésére. De miért támad ez a válság?

3. A nevelés válságáról akkor beszélünk, ha nincs meg a helyes viszony a nevelési szükségletek és a nevelés között. A helyes viszony hiányát vagy megromlását néha a nevelők érzik meg s a sokaság nyugodt marad; máskor a közvélemény válik nyugtalanná a nevelés miatt s a nevelők egy ideig még aggodalom nélkül végzik a munkájukat; vagy mindkét oldal egyetért abban, hogy zavar van, bár talán az okát nem egészen azonosan látják. Mindig bizonyos ilyenkor, hogy a nevelés nem tesz eleget a nevelési szükségleteknek, nem tölti be a rendeltetését.

Válságba kell jutnia a nevelésnek, mind az egyes nevelők munkájának, mind a köznevelésnek, ha a nevelés fogalma nem tiszta a nevelőkben. Ekkor a feladatot sem látják tisztán s a nevelés különböző szervei között, a sok nevelő munkájában nem lehet egyöntetűség; a nevelés nem lehet a maga egészében céltudatos és erős tényezője a közösség életének.

Minthogy a nevelés fogalma a tapasztalás és megfontolás eredménye, ugyanegy időben többféle felfogása is élhet. Baj, ha a leginkább elterjedt, uralkodó fogalom nem egyetemes érvényű, nem a nevelés örök lényegét fejezi ki. Ekkor nem is korszerű, azaz nem alkalmas arra, hogy belőle a korszak minden nevelési szükségletének kielégítése következhessek. S ha az ilyen hiányos vagy idejétmúlt fogalomhoz a nevelők mégis ragaszkodnak (mert «így tanulták», «ez a hagyományos felfogás»), akkor a nevelés és az élet teljesen elszakad egymástól.

A nevelést örökös fenyegeti az a veszedelem, hogy a közösség életében küzdő irányok a saját szolgálatukba akarják állítani. Ha a nevelésnek politikai célzatú fogalmazása válik uralkodóvá, akkor a nevelés azért kerül válságba, mert a nevelői gondolkodásban levő tárgyiasság, az ebben gyökerező egyesítő, kiegyenlítő, kibékítő, összefogó erő nem érvényesülhet; ilyenkor a nevelés egyetlen iránynak kizárólagosan felhasznált eszköze.

Ha a nevelők gondolkodása nem eléggé tisztult nevelői gondolkodás, akkor is baj van, mert nem tudják elvileg megegyeztetni a nevelésben levő különböző elemeket (pl. történetiség és korszerűség, hagyomány védelem és a jövő szolgálása, egyéniség és közösség, szabadság és kötöttség stb.); legfeljebb valami megalkuvásra hajlandók. Emiatt van sok, meddő vitatkozás és fejlődik ki többféle egyoldalúság; a másik egyoldalúságtól való védekezés néha éles harcban jelentkezik; ezt a harcot irodalomban és tanteremben vívogatják s minden esetben növelik a távolságot a különböző felfogások szerint nevelt emberek között.

Válságba dönti a nevelést, ha legfőbb szervei, a család és az iskola, nincsenek e feladatra képessé tevő szellemi állapotban, vagy egymás ellen dolgoznak. Ekkor a fejlődő ember alakulása a két nevelő között ide-oda ingadozik, iránytalanná válik, ki van szolgáltatva esetleges hatásoknak. Holott az egyes embernek is, a nemzetnek is életbevágó szüksége, hogy benső alakulásában határozott irányt követhessen, a sokféle alakító hatásnak legyen középpontja.

Súlyos a nevelés helyzete, ha nincs egyetemes nevelői gondolkodás, azaz, ha az embert alakító egyéb tényezők sincsenek

tisztában ezzel a szerepükkel, nem érznek felelősséget a tőlük eredő hatásokért. Ekkor a tudatos és felelőséges nevelők munkája igen kínos és mindig bizonytalan eredményű küzdelem; ebben könnyen és sokszor a közösség érdekével ellentétes hatások győznek.

Éppen ez a küzdelem érteti meg, hogy mily nagy oka a nevelés válságának, ha a hivatásos nevelők erejét anyagi akadályok csökkentik. Ha pl. a szülők szívvel-lélekkel akarnának jó nevelők lenni, de mindkettőjük kereső munkája miatt a gyermek kellő gondozás nélkül marad; ha az iskola felszerelése hiányos, épülete nevelés-ellenes; ha a tanítók lelki erejét anyagi gondjaik szinte intézményesen csökkentik. Ahol a helyzet ilyen, a társadalomnak azokban a köreiben, azokban az iskolákban a nevelés jóformán eltűnik, ha a keretei megmaradnak is.

Az már nem is csak a nevelésnek, hanem a közművelődésnek a válsága, ha nincs elég nevelő, ha az iskolai nevelői (tanítói, tanári) pálya elnéptelenedik. Ekkor szó sem lehet egyetemes nevelésről. Ez a művelődéspolitikai csődje. Nem elég eltervezni, elrendelni, még törvénybe iktatni sem elég a legokosabb gondolatokat, a nevelés legjobb rendszerét; a megvalósulás legfőbb feltétele az elegendő számú, annak a feladatnak élő ember.

Válság felé hajtja a nevelést az is, ha az országban különböző nevelési érdekek állanak szembe egymással (társadalmi, világnézeti, nemzetiségi stb. ellentétek). Ekkor a mindent átfogni törekvő, magát erre kötelezettnek érző művelődéspolitikai rendkívül nehéz helyzetbe kerül. S ha ehhez még az is járul, hogy országok és nemzetek között vannak ellentétek, tehát ellentétes művelődési szempontok és célok érvényesítése a nemzetek érdeke: akkor a nevelés kénytelen határozottan politikai irányúvá lenni, a művelődéspolitikában elsikkad a nevelés tiszta gondolata, háttérbe szorul a művelődés szempontja s természetesen jut uralomra a parancsoló politikai érdek. Ilyenkor a nevelés az időszerű belső vagy külső politika irányítóinak a hatalmába kerül.

A nevelés válságának itt felsorolt okai nevezetes neveléselméleti és művelődéspolitikai alapkérdéseket foglalnak magukban. Azok fejtegetése nem tartozik ide, bár éppen akkor időszerű, amikor az elintézetlenségük hatását újból egyszer érez-

hetjük. Ebbe a gondolatmenetbe azonban csak azt lehet most beiktatni, hogy a nevelést mindezek az esetek többé-kevésbé gátolják vagy teljesen meggátolják rendeltetésének betöltésében. Ez nyilvánvalóan társadalomtudományi érdekességű jelenség.

Az is az, ami az elmondottakból közvetlenül következik és éppen manapság semmi igazolásra sem szorul: a nevelés válságát teljessé teszi, ha az élet mindenre kiható és növekvő nehézségei a nevelést a nyugalomtól megfosztják. A mai nevelés és a mai nevelési szükségletek viszonyát az jellemzi, hogy ma a nevelés nem folyhatik nyugodtan, mert az élet és a nemzet élete csupa bizonytalanság; ilyen, mert háború van, pedig annál szükségesebb volna, hogy a nevelés az egyesek és a nemzet érdekében, közvetlen és távoli hatása céljából teljes erejét kifejttesse. Ezért kell feltennünk a kérdést: miben áll a háború hatása a nevelés helyzetére nézve?

4. Ezen, fájdalom, nem szükséges okoskodnunk, mert ez a kérdés rövid idő alatt másodszor áll riasztóan elénk, mai öregek elé; csak régi észleleteinket kell rendbe szednünk.

Kezdjük általánosabb tájékozódással. Ha a háborúnak a nevelés helyzetére tett hatását akarjuk megállapítani, a válasz azzal kezdődik, hogy a neveléshez nyugalom kell, a háború csupa nyugtalanság; a nevelés a nevelőtől teljes odaadást kíván, a háborús élet a lelki erőt megosztja és sok egyébre foglalja le; a nevelésnek folyamatosan, apránként kell az újabb meg újabb szükségletekhez alkalmazkodnia, a háború pedig nem ad módot nyugodt megfigyelésre, nem enged biztonságot folyamatos megújulásra vagy megújításra, mert jelenségei nagy összevisszaságban és rohamosan halmozódnak; a nevelés intézményei külsőleg is állandó fejlesztést, legalább is védelmet, felszerelés és épület pusztulásának meggátolását kívánják, a háború magának követeli az egész nemzet anyagi erejét.¹ Röviden mondva: még ha teljes rendben folyt is a nevelés, egyszerre válságba jut, amint háború tör ki.

¹ 1914 őszén egy tanáregyesület nevében azzal érveltem bizonyos fizetésrendezés végrehajtása érdekében, hogy hiszen «benne van a költségvetésben!» A politikai államtitkár azt felelte: «Ez igaz, de nincs benne a háború!»

Az általánosságot azonban elhagyom s egyenesen arról szólok: vajjon hogyan alakult a magyar nevelés helyzete az előbbi háborúban? Némi ismétlés lesz talán a szavaimban, de nem tudom kikerülni, bár lehetőén tömörítem a mondanivalóimat.

Nevelésünket az első világháború súlyos válságba juttatta, de ez a válság nem a háborúval kezdődött. Jóval előbb válságossá tették a nevelés helyzetét az akkor már nagyon érezhető társadalmi és belpolitikai ellentétek. Az volt a nagy baj, hogy ezeket igen-igen sokan nem vették komolyan. A pártpolitikai viaskodások kíméletlensége szörnyen rövidlátóvá tette a vezetőket, vagy elfoglalta idejüket és erejüket. Ezért aztán az «osztályharc»-ban csak az igazságtalan hangot, egyoldalú vádakot látták s a mélyben levő igazságokat nem vették észre; a felekezeti ellentétekről nem illett beszélni; a nemzetiségi kérdések előtt behunytuk a szemünket. Mindez elejét vette a nevelés szükséges megújításának, iránytalanná tette a művelődéspolitikát, jobban mondva kifejlődni sem engedte. A történelmi tudatosság és a helyzetismeret hiányossága miatt a «conservatív» és «progressív» jelszó kiélezett ellentéte ijesztően sok zavart okozott az egész közéletben s nemcsak nem fejlesztette, sőt érvényesülni sem engedte a nevelés tiszta gondolatát, holott abban a hagyomány és a haladás teljesen egybeolvad. A zavart csak fokozta a «szociális», «szociológiai» szavaktól való értelmetlen és beteges idegenkedés (még a magyar megfelelőjüktől is). Ez a nevelést gátolta a korszerűvé lételeiben, mert még a hivatásos nevelőkben is fogyatékos volt a nevelői gondolkodás és így a nekünk való nevelést egy-egy jámbor hiába sürgette, az előkészítést sikertelenül próbálgatta. Az iskolaszervezet régen elavult, bár ahány miniszter volt, annyiszor kezdődött újra «a reformmunka», de ha akár miniszter, akár névtelen fiatalember valami igazán gyökeres javítást kezdeményezett vagy javasolt, jó volt, ha csak hallatlanná tették. Mindez súlyos előkészítője volt a későbbi válságnak; mai bajaink gyökere is ezekben a jelenségekben van.

A háború kitörése azonban 1914 nyarán szinte egy csapásra megszüntette az addigra élénké lett nyugtalanságot, mintha magától megoldódott volna minden: az egyéni és közösségi szempont küzdelme, a sokféle ellentét; magától értődő-

nek mondták, hogy a nevelés «természetesen» a nemzetet szolgálja, felesleges tehát nemzetivé tételén elmélkedni; dicsekedtek a nemzet egységével s ebben a nevelés nagy sikerét látták.

Bárcsak igaz lett volna! Ez azonban öncsalás volt s a háború második-harmadik évében egyre általánosabb lett a kiábrándulás. Kiderült, hogy a nem is átlátszatlan felszín alatt mindenféle addigi ellentét megmaradt, sőt megnövekedett. A művelődéspolitikai és a nevelési Eötvös óta elintézetlen kérdései még mélyebbre hatoltak, azaz még súlyosabbá lettek; a megvitatlan ellentétek kiéleződtek; a nevelés lappangó válsága fenyegetővé lett már csak ezért is.

De a nevelés helyzetét, az adott viszonyok között meglevő lehetőségeit még egész sereg új jelenség is rontotta: a háború következményei. Az iskolák helyiségeit más célra használták, az iskolai nevelők elmentek katonának, velük az apák és az ifjak, majd a nagyobb tanulók is. A gyermekek és a serdülők gondozatlanul maradtak. Sőt a felnőttek is, pedig ezeknek a lelke egyre jobban megrendült s ennek szomorú következményei különösen a falusiak között veszedelmesen mutatkoztak. A városiak gondozatlansága nem tűnt fel annyira, de a végső eredménye annál jobban megdöbbsentette azokat, akik a figyelmét és gondozását elmulasztották. A családok és az egyesek helyzete az egész országban bizonytalanná vált, az egészség és az erkölcsi veszedelmei megsokasodtak és megnövekedtek. Az emberekben egész tömeg újfajta kérdés iránt támadt érdeklődés, az ifjúság érdeklődése is más irányba fordult, de megapadt a lehetőség a kielégítésére. Különösen a vezetőhelyeken nem is volt elegendő a fogékonyság az iránt, hogy állandóan tájékoztatni kell a mindinkább zilálódó lelkeket, különösen az ifjúságot,¹ mert annak egy megváltozó világ tennivalóira kell felkészülnie minden tekintetben s nem lesz mellette a közvetlenül előtte levő nemzedék, amelytől egyszerűen példát vehessen és a legközelebbi múltra vonatkozó tájékozódást átvehesse.

¹ Jellemző erre annak a javaslatnak a sorsa, amellyel a Magyar Paedagogiai Társaság 1915-ben a jelen kérdéseit akarta bejuttatni az iskolába: a v. és k. m. nem rendelte el a részletesen eltervezett «háborús tanítás»-okat, hanem csak megengedte nagy nehezen. L. Magyar Paedagogia 1917: 377.

A háború folyamán kiszélesedtek az osztályellentétek; mind erősebben nyilatkozott a nem-magyarok külön nemzeti önérzete, külön törekvése, a magyarsággal nyíltan való szembeállítás; a magyarság némely részében a nemzethez tartozás tudata riasztóan bizonytalanná vált, váratlan oldalakon is.

Beállott az a helyzet, hogy a nevelés hatása csökkent és mind erősebb lett a sokféle, ellenséges szándékú propagandának a hatása. És ez kiterjedt az iskolai nevelőkre is. A szándék nem kétséges, de itt csak a tényt említem: a propagandának nagy része volt abban, hogy amikor a nevelés feladatai növekedtek, ugyanakkor rohamosan hanyatlott a nevelők lelkiereje. Általános, emberi okokon kívül azért is történt ez így, mert — a nevelők is magukra voltak hagyatva!¹

Ha igazságosak akarunk lenni, ez is megérthető a többi jelenséggel együtt. A háború volt az oka, hogy «az európai műveltség nagy válsága idején» (amint 1914 októberében írtam, a béke idejére való előkészülést sürgetve már akkor) magára hagyták a tanítóságot és az ifjúságot, mert más látszott előbbrevaló feladatnak, másra kellett a pénz. De így aztán nem szerveztük a nevelők megerősítését a megsokszorozódott munkára és a nemzet kivezetését a szellemi zűrzavarból, nem ügyeltünk kiáltó tünetekre sem, amelyek a harctéren és itthon szenvedők lelki alakulását olyannak mutatták, hogy előre lehetett látni más észjárás, más erkölcs, más törekvés uralomra jutását, mint amelyet nevelői gondolkodással addig kialakítani szerettünk volna. Érthető, hogy a nevelés a háborús szörnyűségek közepette nemcsak válságba jutott, de lehanyatlott, erejét veszítette, a társadalom szellemi alakulását annyira sem tudta irányítani, mint a háború előtt. Pedig addig sem volt valami nagy hatása.

Ismétlem, hogy ezt az alakulást, a háborúnak ezt a hatását meg lehet érteni. De csak éppen megérteni lehet; menteni érte csak egyeseket tudunk, a kicsinyeket, akiken saját egyéni munkájuknál több nem fordulhatott meg, akiknek — mond-

¹ Érdemes lenne ebből a szempontból tanulmányozni az 1914—18. évek nevelésügyi irodalmát és a hivatalos intézkedéseket. A Magyar Paedagogia és a Néptanítók Lapja cikkeiben felismerhető ez a törekvés a nevelők lelkierejének gondozására, de ez szűk körben hathatott.

juk — joguk volt a háborús élet erőszakos hatása alatt meghajolniuk. Felmentenie azonban a történelemnek — ha egyszer rákerül a sor ezekre a kérdésekre — nem lehet azokat, akiknek sokkal többet kellett és lehetett volna megtenniök arra, hogy a háború folyamán a nevelés természetes válságát jó véghez juttassák.

A háború alatt ugyanis nemcsak az világosodott meg, hogy a nevelés válságban volt, hanem élénken megvilágosodtak a nevelés válságának mélyen, a háborús kényszerhelyzeteknél sokkal mélyebben levő okai is. Ezekre, általában a művelődés és nevelés kérdéseire, ezekről ejtett, addig kevésbe vett hangokra többen kezdtek figyelni.

Kiderült a közműveltség sok hiánya, hézaga és egyenetlensége; kiderült, hogy művelődésünkben, nevelésünkben nem volt elismert vezető gondolat; ráeszméltünk arra a nagy mulasztásra, hogy nem törekedtünk rendszeresen sem a nemzeti tudatosság, sem a nemzetért való felelősség kifejlesztésére, tehát nem fejlődhetett ki bennünk nemzeti önismeret sem; nem növeltük az együvé tartozás érzését és az együttdolgozás készségét tervszerűen, tehát nem volt meg a nemzet egységének lelki alapvetése. A háború észrevétette velünk azt is, hogy a nevelésnek nem volt elegendő hitele, éppen azok bíztak benne legkevésbé, akiknek legnagyobb szükségük lett volna reá. Megértettük, hogy sem a köznevelés szervezete, sem az egyes iskola-fajok szellemi tartalma nem állott sem «a kor színvonalam, sem a nemzeti szükségletek kielégítésének útvonalán».

S feltárt a háború a figyelők szeme előtt még egyebet is. Legfontosabb és legmesszebbre ható az a bizonyosság, hogy a hivatalos nevelésen kívül, nem ritkán elkülönülten mellette, máskor helyette és ellene másféle nevelés is folyt, tudatosan és rendszeresen, az egyesítés helyett a bontás irányában. Nem kevésbé fontos felismerés volt az is, hogy voltak, akik a fiataloknak részben természetes, részben mesterségesen felkeltett érdeklődését mással, jobbal is, rosszabbal is táplálták, mint amit hivatalosan nyújtottak nekik. Rendesen az iskolán kívül, nem ritkán benn az iskolában folyt ez a látszólag párhuzamos, a valóságban azonban az iskolai neveléssel szembehelyezkedő nevelés.

Az első háború sok nagy bajt okozott a nevelés terén azzal is, hogy félbeszakított komoly mozgalmakat, szétzilálta a lassacskán mégis alakulóban levő köznevelést, elpusztított sok lelkes nevelőt és elidegenített a nevelői pályától igen sok embert; tönkrement nagyon sok intézet felszerelése és sok, nagy anyagi érték.

De mindeme károkkal szemben olyan hatást is láttunk, hogy a nevelés háborús válságából nem kellett volna okvetlenül a rossznak kerülnie ki győztesen. A háború ugyanis megnövelte a közérdeklődést és széles körrel fogadtatott el némely, addig meddően hirdetett gondolatot. Így mindjárt azt, hogy a nevelői gondolkodás: a nemzet jövőjének az emberekben levő feltételein való gondolkodás és a főkérdése az: mi a tennivaló avégből, hogy nevelésünk a világeseményeknek megfelelően alkalmasabbá váljék a nemzet védelmére és fejlesztésére. Megértette a háború azt is, hogy másféle nevelés kell s az új nevelésnek vezető gondolata csak a még soha nem valósult régi gondolat, a nemzet gondolata lehet; e nevelés kialakításának útja: a nevelési szükségletek aprólékos feltárása nevelésügyi állapotrajzok, felvételek készítésével¹ és a néplélek alakulásának folyamatos tanulmányozásával.

Az akkori helyzet jellemzéséhez az is hozzátartozik, hogy 1914—18 között mégis csak egyesek kevés sikerű törekvése maradt mindaz, ami arra irányult, hogy nevelésünk végre csakugyan magyar nevelés legyen s ezt készítsük elő rendszeresen, jól szervezett, gondosan megszabott tudományos munkássággal.² E munkásságra ember lett volna elég, de a szervezése nem volt elegendő az erő. Nem utolsó bizonyítéka ez a háború előtti közszellemnek, amely a háborús évek nevelésügyében is uralkodott és sok mindent meggátolt, ha egyébbel nem, azzal, hogy nem segítette. Ez mulasztatta el velünk azt is, hogy a

¹ Ez a gondolat nálunk tudtommal 1912-ben jelent meg először *Kolozsmegyei pedagógia* c. cikkemben (Család és Iskola, 1912, 1. szám), majd *Nemzetnevelés: Jegyzetek a magyar művelődési politikához* (1912) c. kötetemben. Észak-Amerikában a háború után óriási arányú, szervezett tevékenység folyt ugyanebben az irányban.

² V. ö. a szerző ily célú dolgozataival *A magyar nevelés körvonalai* (1920) c. kötetében.

békére való átmenet nevelésügyi feladatait elvégezzük s ezzel előkészítsük a válság megoldását, azaz szerényebben mondván, megtegyük mindazt, amit maga a nevelés a válság továbbhúzó-dása ellen tehetett volna.

5. A mai helyzetet nem lehet megérteni annak ismerete nélkül, hogy milyen volt a nevelés sorsa a két háború között. E kereken 20 év a jövődő magyar történelemnek társadalomtörténeti szempontból, nem kevésbé neveléstörténeti szempontból is igen érdekes szakasza lesz; az pedig, hogy milyen volt a nevelés sorsa ebben az időszakban, már ma is a legkomolyabb tisztáznivalóink közé tartozik, mert éppen ezen a téren igen sok tanulással járna. De erre a tisztázásra nem mindenki alkalmas; sok minden részlet egyelőre csak emlékiratokba való. Ezért csak megemlítem, hogy a háború abbamaradása után a nevelés válsága nem szűnt meg, nem is enyhült, csak másként jelentkezett. Megmaradt sok a régi okok közül s váratlan újak is járultak hozzájuk. Abban a tekintetben, hogy miben állott a válság, mi történt a nevelés ügyében, milyen emberek hogyan akartak segíteni a bajokon és mi miért nem sikerült vagy sikerült, az 1918—1938 között eltelt idő határozottan elkülönül több szakaszra: az I. szakasz a forradalom és a proletárdiktatúra ideje, maga is élesen különböző két részletben; a II. 1919 aug. 6-tól 1922 június végéig tartott, a III. 1922 júniusától 1931 nyaráig és a magyar neveléstörténet bizonyosan az akkori közoktatásügyi miniszterről nevezi majd el; a IV. szakaszt az 1931. évi miniszterváltástól kell számítani. Kétségtelen, hogy mindegyik szakaszban volt bizonyos céltudatosság, de korántsem azonos irányú; volt határozott vezetőgondolat is, de mindenik szakaszét hamar váltotta fel a következő; így nem lehetett állandóság a fejlődésben. Nem is volt; még akkor sem láthatjuk így, ha az 1918 novemberétől 1919 augusztus 6-ig eltelt kilenc hónapot a 20 évtől elkülönítjük.

Az egész 20 év alatt sok munka folyt a nevelés terén; a négy szakasz közül kettő, az I. és a III. a véglegesnek szánt újjászervezés érdekében mindent megmozdított; a II. és a IV. a rendcsinálás szándékával indult. E közben fokozódott a tudatosodás, a benső szerveződés; nem egy kérdés tisztult; több hiány pótlása lehetővé vált, de a nevelés válsága nem szűnt meg, sem

a köznevelés szervezete nem tudott kialakulni, sem a közoktatás szervezete, az iskolaszervezet nem állapodott meg, sem az iskolai nevelők nem nyerték vissza régen elveszített nyugalmukat. A nevelés munkája jóformán szakadatlanul nyugtalan volt hol egy, hol más okból úgy, hogy amikor az új háború kitört, a nevelést ez is válságos helyzetben találta.

6. A második háború kezdetén ismétlődik mindaz, amit az első háború elején láttunk; a nevelés válságának azokat a jeleit tehát nem kell ismételnem. Az új helyzet mégsem a múltkori; egyrészt kedvezőtlenebb, másrészt kedvezőbb.

A válság most határozottan súlyosabb az 1914-inél, mert a nevelői pálya is válságban van, abban volna az új háború nélkül is. Semmi sincs, ami kívánatosná tegye; sok van, ami az ifjakat elriasztja. Bármelyik fokú tanítóság néma «szegénységi fogadalom». Ietételét jelenti, erre kevés ember szánja el magát, kivált amikor bőven van csábító alkalom. Az emberhiány mind általánosabb; a hivatásos nevelők száma már ma is kevés.

A köznevelés terén ma nem elég folytatni az előbbi évek munkáját, a háborúval együtt járó feladatokon kívül is sok új tennivaló, sok új szempont követeli a kielégítést. Elég rámutatnom a visszacsatolt területek művelődésügyi szükségleteire, a húsz év alatt ott is, itt is lényegesen, de nem azonosan megváltozott társadalmi viszonyokra, a különféle hagyományok és egyaránt jogosult, de eltérő törekvések nevelési következményeire és követelményeire — mindez lehetetlenné teszi, hogy a húsz év óta más viszonyok között alakult nevelést azonos módon folytassuk. Egyszerűnek látszik a megoldás: alkalmazzuk tehát mindezekhez az új körülményekhez. De ki hajtsa ezt végre? Hol vannak már azok, akik az első háború végén oly nehezen tudták szűkebbre fogni a szemhatárokat is, terveiket is, tehát most könnyen tudhatnának visszatérni a régi keretekbe s visszahelyezkedni a régi feladatokba? Az intézkedés is, közvetlenül a nevelés is túlnyomórészt olyanokra vár most, akik a csonka haza viszonyai között nőttek bele tennivalóikba s bármennyit hangoztattuk is, hogy «nem, nem, soha», nem készítettük fel őket erre a változásra, e változás nevelési szükségleteinek megoldására.

Pedig ez annál nagyobb baj, mert rendkívül megnövekedett

a nevelés politikai szerepe és erősen folyik a politikai nevelés szervezése nagyon tudatos oldalakon. A magyar nevelés válságában ez súlyos tényező. Még súlyosabbá teszi, hogy mielőtt kialakult volna a nekünk való nevelés, már nagy hatása van reánk a másnak való, idegen nevelésnek.

Kedvezőtlenebb a nevelés mai helyzete az előbbi háború elején volt helyzeténél azért is, mert ma sokkal nehezebb összefogni az embereket érő hatásokat és ha összefogjuk is, nehezebb megküzdeni velők. A mostani háború közvetlenül is, lehető következményei miatt is élesebben vág az életünkbe; több lemondást kíván, nagyobb lelkierő kellene a terheihez. A hivatásos nevelők kevesebb támogatást nyernek a többi alakító tényezőtől. A család ijesztő bomlása maga is növeli a nevelés válságát; a családi nevelést megnehezíti, nem ritkán semmivé teszi, hogy a szülők ma tehetetlenek a mindennapi élet közvetlen nehézségeivel szemben s már csak ezért is megnövekszik a szülők és gyermekek, kivált a felserdült gyermekek ellentéte.

Már legalább másfél évtizede, hogy a hivatásos nevelők, különösen a hivatalos nevelő, az iskola szerepe mindjobban szűkül, nem csupán az egyes nevelők lelki erejének a gyengülése, hanem másféle szervek nevelői szándékának megnövekedése miatt. Ma már egészen közel vagyunk ahhoz, hogy nemcsak a családot, hanem az iskolát sem tekinthetjük a nevelés középpontjának. Ez felettébb válságos jelenség, mert bárhová jut is a súlypont, lehetetlen, hogy az egyensúly újabb zavarok nélkül alakuljon ki.

Még jobban mutatja a válságot, hogy a nevelésről való közbeszédben, az új rendezésére irányuló, sokszor igen határozott törekvésekben mindinkább háttérbe szorul a szellemi művelés gondolata. Ezzel azonban háttérbe szorul a szellemi kifejlődés lehetősége is, ezzel pedig az egyéniségnek tudatossá és nemessé, azaz személyiséggé való kialakulása válik lehetetlenné. Mintha nem a személyes meggyőződésre és állásfoglalásra való képesség, hanem a feltétlen alárendelés és engedelmesség kifejlesztése lenne megint egyszer a nevelés eszményévé.

Mindezeket a mai tüneteket s a fel nem soroltakat is látva és megfontolva, nyíltan el kell ismernünk, hogy ezek a mai viszonyok között éppen a mostani háború természete és a hozzáfűződő érdekek miatt érthetők; de semmi kétség sem lehet

afelől, hogy mindez csakugyan nagyon mélyre nyúló válságnak a bizonyítéka. Az tehát a kérdés: vajjon miként alakulhat tovább ez a válság? Ez a kérdés véteti észre, hogy van olyan jelenség is, amely a nevelés mostani helyzetét a másik háború kezdetén észlelt helyzethöz képest kedvezőbbnek mutatja, tehát a válság megnyugtatóbb kimenetelét remélhetővé teszi.

Reményt adó, kedvező tünetnek látom, hogy ma általánosabb a nevelői gondolkodás; a múlt háború eszméletű hatása e tekintetben elmélyült. A különféle ifjúsági mozgalmak, különösen a vallásos jellegűek és a cserkészlet tudatosan nevelő célzatúak; ez a gondolat jelentkezik a honvédelmi törvény alapján szervezett levante-intézményben is. Egyéb tereken is észlelhető, hogy a nevelői gondolkodás nagy mértékben kiterjedt.

Ez maga azonban csak kezdet, mert a terjedéssel a mélyülés nem mindenütt jár együtt. De láthatjuk, hogy tisztul is a nevelés gondolata, keresik a valóban nevelői utat. Egyelőre ugyan sokan azt hiszik, hogy ők fedezték fel a nevelés szükségességét és törekvéseikben nem is éppen a nevelés tiszta szelleme az uralkodó. Remélni lehet, hogy majd az lesz. Ezzel biztat a nevelésügyi irodalom némelyik új terméke: az új nevelők mintegy bizonyítani igyekeznek, hogy csakugyan nevelők. Azzá válnak, amint kissé behatolnak a nevelés eddigi irodalmába, felismerik saját törekvéseik előzményeit s rendre megértik, hogy szervezéssel csak keveset lehet teremteni, de magában sem kötelezéssel, sem lelkesedéssel, sem pillanatnyi érdekek felismerésével nem lehet tartósan magukhoz kapcsolni a fejlődő lelkeket, hanem csupán a szellemi fejlődés biztosításával, vagyis igazi neveléssel.

Örvendtes jelek szerint a nevelésügyi intézői között mindenfelé növekszik a nevelői lelkületűek száma s így a múlttal kapcsolatban említett elhanyagolást felváltja a törődés a nevelőkkel; a közös gondolkodás, közös céltudat kialakítására eddig szokatlan méretű hivatalos tevékenységet látunk.

Különösen jót várhatunk attól, hogy a nevelés művelődéspolitikai jelentőségét immár meglehetősen látják mindenütt, a művelődéspolitikai és a szociálpolitikai szoros összetartozását is felismerik s tudatos és rendszeres közegészségügyi politika, családvédelem, a közigazgatás szellemének átalakítása állandóan javítja a nevelés körülményeit.

A javulás leghatározottabb biztosítékává az lehet, hogy ma már nem kell viaskodni a nemzet gondolatának művelődés-politikai szerepéért; ma kétségtelenül ez a vezető gondolat. Nagytévedés volna azonban azt gondolni, hogy ebben teljesen egyértelmű fogalom az alap. A «nemzetnevelés»-ről ugyanis tömérdek beszélnek, de akinek ez igazán benső ügye, az meglehetősen aggodalommal figyeli az e szóval jelölt sokféleséget; az összevissza szóhasználat zavarossá teszi az eredetileg egészen világos gondolatot. S ezt a zavart érezhetően fokozza, hogy a faji jelszó is ide kapcsolódik. A magyar nevelést mostani, már nagyon régóta tartó válságából csak a nemzetnevelés mentheti ki, az számomra bizonyos; de az is bizonyos, hogy nem a jelszónak lesz ez a hatása, hanem csak annak, ha a tisztán értett fogalom minden következményét érvényesítjük. Eközben juthat a faj nevében hangoztatott követelmény is jogos és szükséges osztályrészéhez a nevelés területén. Félő azonban, hogy amíg ezt így általánosabban belátják, addig sok romlásra kell még átmennünk.

7. A nevelés válságáról beszélve nem lehet szó nélkül hagyonom azt a nevezetes kérdést: vajjon mit gondoljunk, le tudja-e küzdeni a nevelés ezt a válságot? Másként ez azt jelenti: lehet-e reményünk arra, hogy nevelés lesz még az, ami ebből a válságból kikerül?

A távolabbi időre gondolva ebben nincs kétségem, mert az emberek minőségének tudatos és tervszerű alakítása elől nem lehet tartósan elzárni az egyszer már megtalált utat. A közvetlenül előttünk álló időben azonban szemmel láthatóan nem a személyiség kifejlődését biztosító nevelés, hanem a propaganda, lesz az uralkodó. A nevelés és a propaganda viszonya nem valami egyszerű: a nevelésnek bizonyos körülmények között a propaganda is eszköze lehet, de a propaganda magában még nem nevelés. A nevelés az ember benső kialakítása, a propaganda az embereknek bizonyos magatartására való rábírása. Szükség van reá különösen olyankor, amidőn gyors hatást kell elérni; a nevelés eredménye sokára jelentkezik. Igaz, hogy a gyors hatás gyorsan el is múlhatik. Ezért kell a propagandának szívósnak, szakadatlanul lennie. Ma nagy a feladata; természetes, hogy olyan nagy a szerepe világszerte, s nem csoda, hogy mellette a lassú hatású, csendes nevelés háttérbe kerül.

Az előbbi kérdésünk tehát úgy alakul: vájjon megmarad-e a propaganda mellett a nevelés is? El lehetne ütni ezt a kérdést azzal, hogy a kettőnek nem azonos a területe, az egyik a felnőttekre irányul, a másik a fejlődő emberrel foglalkozik. De ez az elkülönítés lehetetlen. A nevelés huzamos, rendszeres alakítás; ennek van tere, mert szükség van rá a felnőttek körében is; a propaganda pedig érthetően nem mondhat le a fejlődők megnyeréséről. Ha itt most csak elméleti okoskodást folytatnánk, szépen ki lehetne mutatnunk, hogy a kétféle befolyásolást meg lehet egyeztetni, mert az egyik a minél gyorsabb megnyerést célozza, a másik a minél tartósabb, benső meghatározást. De fájdalom, a valósággal van dolgunk s a jelenre vonatkozóan igenis élén áll a kérdés: nevelés vagy propaganda?

A nevelő és vele a társadalmi kérdéseknek jövőbe is néző szakembere világosan látja, hogy a nevelésnek nem szabad ebben a válságban elbuknia, mert akkor egyszer csak megszakad a nemzet szellemi életében a folyamatosság, eltűnnek a távoli célok, megszűnik a legjobb út keresésére való kötelezettség érzése, eloszlik a közösség sorsáért való személyes felelősség mindennél hatalmasabb ösztönzése. Nekünk pedig éppen az az egyik nagy bajunk, hogy köztünk mindez eddig is felettébb fogyatékos volt; nevelésünk válsága éppen ezek hiánya miatt is lett ilyen mélyé. Tudatosabb és rendszeresebb nevelésre van szükségünk, mélyre hatoló, nemcsak tartós, hanem nemzedéken át megörökődő hatásokra. A nevelést semmiféle propaganda nem helyettesítheti.

De a nevelésnek meg kell értenie a propaganda hatásának azt a titkát, hogy közvetlenül fontosnak érzett vagy éreztetett kérdésekről beszél, mindig az emberekhez alkalmazott módon. A nevelés hatását fokozza és helyzetét megszilárdítja, ha végre nemcsak háborús kényszerűségből, hanem tisztán elvi, a nevelés nivoltából következő alapon elismerjük, hogy a nevelés keretében az oktatásnak a jelen nagy kérdései felől rendszeresen tájékoztatni kell a növendékeket. Amint ez intézményessé válik, azonnal feleslegessé lett a propagandának beleavatkoznia a nevelésbe, hacsak nem éppen a nevelés hatását akarja megakadályozni. S ha ezt akarja, akkor sincs neki az ifjúság kiszolgáltatva, mert ugyanazokról a kérdésekről nevelőik is tájékoz-

tatták őket. Ha azonban a nevelés elzárkózik a jelen égető kérdéseitől, akkor nemcsak lehetetlent akar, hanem önmagát is lehetetlenné teszi. Akkor a propaganda önt el mindent. Ebben az esetben vége a nevelésnek, mert átalakul, összezsugorodik idomítássá, holott ez az ember alakításához csak addig van helyén, amíg az értelem bontakozása egészen a kezdetén van. Az idomítás lekötés, a nevelés felszabadítás.

A nevelés mai válságának itt a mindennél nagyobb kérdése: megmaradhat-e a nevelés annak, amivé nagyon lassan, újra meg újra visszacsúszva, visszazorítva legalább eszményi alakjában kifejlődött, aminek megvalósítására törekedtünk, avagy le kell mondania arról, hogy kihasznált eszköznél egyéb lehessen. Az eszményről természetesen nem szabad lemondani, de a megvalósítás állandó, ma különösen nagy akadályait ép elmével nem lehet el nem ismerni.

A válságból a nevelés csak úgy juthat ki, ha bebizonyítja, hogy amit adhat, megegyezik azzal, amit tőle az élet megkíván. A nevelés az élet szükséglete, azért keletkezett; az életet pedig nem lehet semmiféle elmélet elfogadására kényszeríteni; tehát csak olyan nevelési elvek érvényesülhetnek, amelyek alapján a nevelés az életnek — az egyesek és a közösség életének — nevelési szükségleteit kielégítheti. Minél inkább sikerül ez, annál előbbre juthat a nevelés azon az úton, hogy a közösség életének a maga természete szerint szolgáló, az egyetemes válság megoldódását előkészítő, megbecsült tényezője legyen. Evégre nem elég a helyzett feltárása, sem az elvek hangoztatása, hanem arra van szükség, hogy az elvi alap gyakorlati következményeit apróra kifejtjük. Ennek az előadásnak azonban ez már nem lehet tárgya.

*

A nevelés válságának ez a csak áttekintő tárgyalása is alkalmas talán annak felmutatására, hogy a nevelésnek mind gyakorlati, mind tudományos kérdései sorában is ma a társadalomtudományiak a legfontosabbak. A kibontakozás útját is kereső társadalomtudomány mai kérdései pedig szükségszerűen az emberek minőségéhez jutnak el, tehát a nevelés kérdéseivel kapcsolódnak. A két nagy kör egymásrataltságának ez a hangoz-

tatása ma bizonyára időszerű. Nem hiszem, hogy az időszerűség méltatlan lenne e tudományos Társulathoz, de azt sem gondolom, hogy itt most valami könnyen eltűnő, pillanatnyi érdekességű jelenséggel foglalkoztam volna. A nevelés sorsa örökös válság; mint az egészségnek, az igazságnak, a békének a sorsa, mint az egész élet; minden pillanatban fordulhat jóra vagy rosszra. Állandóan kellene ügyelni, hogy a forduláskor ne szaladjon ki a kezünkből.

Imre Sándor.